

Слово від редакції

DOI 10.33287/11191

УНІВЕРСИТЕТСКА НАУКА СЬОГОДЕННЯ: КІЛЬКІСТЬ ЧИ ЯКІСТЬ

UNIVERSITY SCIENCE TODAY: QUANTITY OR QUALITY

Вікторія Буяшенко

Докт. філософ.наук, професор, ректор Академії праці, соціальних відносин і туризму

Victoriia Buiashenko

Dr. in Philosophy, Professor and Chancellor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-5585-2038

 rector@socosvita.kiev.ua

Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1], ухвалений 2015 р., вважається вихідним пунктом початку реформ науки в нашій країні. У пункті 12 статті 1 виразно визначено, що наукова діяльність - це «інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження», а в пункті 22 цієї ж статті стверджується, що науковий результат - це «нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації». Семантичною єдністю цих двох словосполучень є елемент новизни, саме він утворює сутнісний зміст як наукової діяльності, так і наукового результату.

Відтак, законодавець закріплює той факт, що поступ науки забезпечує новизна: нова наукова теорія, новий інструментарій дослідження, новий варіант вирішення проблеми, нові прикладні розробки тощо. На цьому неодноразово наголошують у виступах керівників освіти від держави [2; 3; 4], коли ведуть мову про місце у світових університетських рейтингах або про інноваційну економіку. Водночас у аналітичних міркуваннях про стан науки в Україні часто зустрічаємося з думкою про те, що наші університети перестали бути місцем творення нових знань [5], а підготовка фахово мобільних спеціалістів, новаторів, здатних навчатися протягом життя і продукувати новітні наукові ідеї, залишається поза увагою університетської освіти. Спробуємо розглянути проблему наукової новації під дещо іншим кутом.

Прискіпливо подивившись на світові й вітчизняні рейтинги різного ґатунку (Academic Ranking of World Universities ARWU, QS World University Rankings, Webometrics та ін.) можна зауважити, що при їх укладанні до уваги беруться головним чином кількісні показники: співвідношення студентів і викладачів, кількість публікацій на одного викладача, частка іноземних студентів і викладачів, академічна репутація [6], кількість наявних на сайті університету сторінок усіх форматів, проіндексованих пошуковою системою Google, комбінація кількості зовнішніх гіперпосилань на домен університету (external links)

та кількості доменів, з яких ці посилання надходять (referring domains), кількість викладених на сайті університету файлів у форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc, .docx) та Microsoft PowerPoint (.ppt), проіндексованих академічною пошуковою системою Google Scholar, наукові статті, що опубліковані авторами університету в журналах, проіндексованих наукометричною базою Scopus, та входять до складу 10% статей, найбільш цитованих у своїх наукових галузях за версією Scimago Grou [7]. Лише деякі світові рейтинги (Times Higher Education World University Rankings [8], Рейтинг університетів країн БРІКС [9], ТОП-200 Україна [10]) при укладанні звертають увагу на новизну та якість наукових досліджень університетів, але й вони формуються за кількісними показниками, як-от кількість публікацій у провідних академічних журналах світу Nature and Science, загальна кількість статей, проіндексованих у Science Citation Index Expanded (SCIE) та Social Science Citation Index (SSCI) [11] тощо.

Представники наукової спільноти останнім часом дедалі частіше порушують питання про те, чи справді рейтинги ЗВО, імпакт-фактори наукових журналів, індекси цитування відображають новизну й результативність наукових досліджень та сприяють поступу науки [12]. За даними звіту Швейцарської ради з науки (Schweizerischer Wissenschaftsrat SWR), за останнє десятиріччя в світі зафіксоване значне збільшення обсягів та інтенсивності наукової діяльності, про що свідчить збільшення кількості науковців, публікацій та коштів на фінансування наукових досліджень [13]. Президент Академії природничих наук Швейцарії Антоніо Лопрієно назвав такий стан «парадоксом сучасної науки». «З одного боку, застосування сучасних показників ефективності наукової діяльності зросло в геометричній прогресії разом із зростанням обсягів фінансування науки, що для нас дуже добре. З іншого боку, ми відчуваємо побоювання щодо їх об'єктивності, обґрунтованості або придатності» [14].

Це питання стало надзвичайно актуальним і для вітчизняної науки, яка разом із системою вищої освіти наразі переживає процес реформування (що скерований здебільшого кількісними індикаторами). Водночас актуальне становище української наукової сфери оцінити не просто. Показники бюджетного фінансування наукових установ і наукової сфери не відображають якості наукових здобутків. Українська наукова сфера заточена під споживання закладених у державних бюджетах коштів [15]. Залишається таємницею реальна ситуація щодо того, яка частина науковців Національної Академії наук України (НАНУ) є викладачами університетів, скільки студентів виконують наукові дослідження, використовуючи потужності цього наукового центру, якою є результативність цих досліджень. Де більшою мірою презентований елемент наукової новизни - в розробках науковців НАНУ чи в університетській науці? В яких установах кращі наукові школи, спеціалісти, бази для здійснення наукових досліджень? На ці питання складно відповісти і МОН, і Кабміну, і самим науковим організаціям, оскільки аудит ефективності наукових досліджень і коштів, виділених державою на їх проведення, за роки незалежності України ніхто не здійснював. Проте в Основних напрямках бюджетної політики на 2018-2020 роки [16], розроблених Міністерством фінансів України, передбачено створення нової системи управління та фінансування науки. Реалізація цих прагнень передбачає зміну системи бюджетного фінансування наукових досліджень, збільшення частки грантового фінансування в загальному обсязі державної підтримки наукових досліджень і розробок, створення та забезпечення роботи Національного фонду досліджень України на основі системи проектного грантового фінансування, побудову нової системи оцінювання ефективності наукових установ і наукової діяльності вишів. Логічним є питання, як можна створювати нову систему управління та фінансування науки без здійснення попередньої ревізії реального стану речей?

На думку представників міжнародної наукової спільноти (Стівен Каррі, Еллен Хазелкорн, Ізобель Лейбольд-Джонсон, Сара де Рійке), надмірна увага до кількісних показників негативно позначається на надійності наукових результатів, які ці показники повинні забезпечувати, спричиняючи також і неабиякий стрес для самих дослідників. Потрактування кількісних показників може призвести до спотворення реальності, їхній розрахунок і застосування не є достатньо прозорими і зрозумілими.

Ці показники відбивають бажання проводити різнобічні дослідження з великим ступенем ризику і високою прибутковістю на угоду конформізму та однаковості. Керівник відділу досліджень політики в галузі вищої освіти Технологічного інституту Дубліна (Higher Education Policy Research Unit at the Dublin Institute of Technology) Еллен Хазелкорн вважає, що такі показники представляють особливо серйозну проблему в період, коли наука сприймається в суспільстві як знання, доступне кожному, а не лише небагатьом обраним [14]. На думку Стівена Каррі, надмірна увага до «голих» наукометричних даних може навіть уповільнити науковий прогрес, оскільки мотивує вчених відправляти свої роботи для публікації у найпрестижніші журнали, що вимагають результатів «базованих на доказах». При цьому підвищується ймовірність отримання відмови в публікації або навіть спростування цінності надісланих наукових даних, що врешті-решт може підірвати довіру громадськості до науки як такої. Науковці мусять формувати суспільний престиж науки, здорове академічне середовище, бо тільки воно вміє відрізнити науку від псевдонауки. Окрім того, потрібно брати до уваги певну толерантність: бувають випадки, коли те, що здавалося єрессю, за певний час ставало науковим мейнстримом [17].

Останнім часом у професійному середовищі науковців почали формуватися громадські об'єднання (як-от Комітет Декларації про оцінку наукових досліджень - San Francisco Declaration on Research Assessment, DORA) та громадські ініціативи (Лейденський маніфест 2015 р.) щодо формування нової позиції до наукометрії. Так, функціонування Комітету [18], який очолює професор структурної біології Імперського коледжу в Лондоні Стівен Каррі, є однією зі спроб перегляду методів оцінки наукових досліджень у бік визначення нових керівних принципів оцінки вчених, їх роботи і роботи наукових установ. Сара де Рійке, заступник директора Центру науково-технологічних досліджень (Centre for Science and Technology Studies - CWTS) Лейденського університету в Нідерландах пропонує «портфельний підхід» до оцінки наукових праць. Вона рекомендує застосовувати загальні принципи створення «стандартизованого наративу», коли комбінуються досвід і знання вченого, - від публікацій та грантів до викладання і аж до активності в соціальних мережах, а також його особистий вплив на науку і суспільство. Стівен Каррі зазначає, що прагнення глобального наукового співтовариства до отримання більш відкритого і вільного доступу до результатів досліджень, ймовірно, послужить каталізатором змін і в наукометрії [14].

В умовах українського наукового сьогодення науковці опинилися в стані розгубленості, що обрати собі як пріоритет: орієнтуватися на кількісні показники і створювати/відстоювати свій імідж у світовій професійній спільноті чи працювати системно на новизну і залишатися маловідомим/відомим вузькому колу професіоналів? Наукові установи й окремі вчені дедалі більше орієнтуються на те, щоб вбудуватися в науково-дослідні ланцюги інших держав, отримуючи гранти чи замовлення на певні дослідження від іноземних науково-дослідних центрів. Чимало українських академічних установ і далі виконують переважно фундаментальні дослідження, результати яких не мають ринку застосування в Україні, а затребувані лише за кордоном. Для України як держави це означає скоріше втрати, аніж здобутки. Наукові доробки вітчизняних вчених, які впроваджуються в життя та приносять левову частку прибутку за кордоном, нашій державі й українським платникам податків завдають чималих збитків.

Для збереження та розвитку вітчизняної науки потрібні молоді кадри. Молоді науковці або виїжджають за кордон, або всередині країни перетікають у конкурентні сфери [19]. Через це падає якісна планка самої науки, що вимірюється не кількістю дисертацій або журнальних публікацій, а їхньою якістю. Питання підготовки молодих науковців стосується також і освітньої сфери: це проблема освіти, проте прив'язана до питання науки. Ситуація тут та ж сама, що й з науковими дослідженнями: для відкриття та ліцензування кафедри в університеті потрібно мати певну кількість кандидатів і докторів наук, а якість мало кого обходить. Поза увагою залишається якість матеріально-технічної бази для проведення наукових досліджень - сучасні лабораторії, належне обладнання, реагенти й інші речі, потрібні для експериментів. Це стосується й осучаснення наукових бібліотек, передплати на провідні

світові наукові журнали в різних галузях, створення віртуальних платформ для розміщення навчальних і наукових матеріалів, дистанційних освітніх програм тощо.

Визначення загального стану наукової галузі в Україні має безпосереднє відношення до державної політики у сфері науки. Відповідно до чинного Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» такі функції покладено на Національну раду з питань розвитку науки і технологій. Однією з її функцій є підготовка пропозицій щодо засад функціонування в Україні системи незалежної експертизи державних цільових наукових і науково-технічних програм, наукових проектів, державної атестації наукових установ, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Тільки принципово нова система оцінювання наукової діяльності дасть змогу провести прозору та якісну характеристику стану наукової сфери і створити необхідні передумови для її подальшого реформування. Постає питання: хто буде проводити оцінювання якості наукових установ і хто буде розробляти для цього правила? Сьогодні свідчить, що «чинне законодавство про вищу освіту і практика його впровадження мають радше охоронний характер, прагнуть зберегти панівну роль Міністерства освіти та науки України у регулюванні діяльності університетів, зокрема його наукової діяльності» [20, с. 8].

Проблеми поступу науки в нашій країні набувають особливої актуальності в межах завдань академізації соціальної роботи, зокрема, відкриття програм підготовки докторів філософії в цій науково-практичній сфері. Відтак перед професійною спільнотою соціальних працівників в Україні постають непрості питання щодо сутності методологічних підходів у дослідженнях (Якими теоріями керуватись? Яким методам надати перевагу - кількісним чи якісним?), етичних норм наукового дискурсу, дотримання принципів академічної доброчесності в ході професійної підготовки та багато інших. Ці та інші актуальні аспекти сучасної соціальної роботи висвітлюють публікації поточного числа «Вісника АПСВТ». Особливе місце на його сторінках відведено матеріалам з етики, зокрема, етики досліджень у соціальній роботі.

Стаття **Алли Ярошенко та Тетяни Семигіної** розкриває основні аспекти феміністичної соціальної роботи. У доробку окреслено засадничі положення феміністичної теорії та практики в соціальній роботі, на які спираються фахівці різних феміністичних течій. Продемонстровано відмінність радикального й ліберального феміністичних підходів до розв'язання проблем жінок, задіяних у секс-індустрії. Авторки дискутують щодо можливостей застосування цих ідей в Україні. Слід відзначити, що це стаття є своєрідним продовженням наукових розвідок щодо сучасних парадигм у соціальній роботі, які друкуються у «Віснику АПСВТ» [21].

У рубриці «Вивчення соціальних практик» представлена друга частина роботи (**Сергій Дворяк, Олена Карагодіна, Віктор Штенгелов, Ірина Пикало**), що розкриває десятирічну історію та здобутки впровадження в Україні терапії опіоїдної залежності агоністами опіоїдів. Робота являє собою огляд значної кількості новітніх наукових джерел та звітної документації реалізованих в Україні проектів, в яких доведено дієвість інтегрованої допомоги особам з опіоїдною залежністю, базованої на лікуванні агоністами опіоїдів (метадоном та бупренорфіном). Ця публікація та перша частина підготовленого авторами матеріалу [22] привертають увагу до немедичного аспекту допомоги особам із хімічною залежністю, що має реалізуватись силами соціальних працівників.

Стаття **Ольги Байдарової, Олени Карагодіної та Поліни Кликової** присвячена застосуванню компетентнісного підходу для розробки програм навчання практиків сфери захисту прав дітей. В основу роботи покладено ідею побудови моделі професійної компетентності спеціаліста, який працює на забезпечення прав і найкращих інтересів дітей, та апробації її для формування базових компетентностей працівників інституційних суб'єктів захисту прав та інтересів дітей в Україні. Доробок знайомить з першими кроками проекту, впроваджуваного за методологією «дослідження в дії» та його ключовим результатом - сімома тематичними блоками компетентностей.

Застосування компетентнісного підходу висвітлено і в іншій статті, оприлюдненій у цьому випуску журналу. **Оксана Бойко** здійснила аналіз основних підходів до професійної підготовки фахівців на

третьому рівні вищої освіти у Великій Британії, на засадах компетентнісного підходу й орієнтації на ринок праці. У роботі охарактеризовано Структуру розвитку дослідника - науково-обґрунтованого інструменту для забезпечення формування у студентів докторських програм відповідних компетентностей, затребуваних на ринку праці, надано практичні рекомендації щодо розвитку підготовки фахівців на третьому рівні вищої освіти в Україні.

В основі двох наступних матеріалів - етика соціальної роботи. У першому з них представлено переклад «Глобальної декларації етичних принципів соціальної роботи» (2018 р.). Оскільки існує два різних варіанти цього документу - версія Міжнародної федерації соціальних працівників (МФСП) [23] та версія Міжнародної Асоціації шкіл соціальної роботи (МАШСР) [24], то в журналі публікуються переклади на українську мову обох варіантів. Другий матеріал - це переклад статті **Ани Собочан, Терези Бертотті та Кім Стром-Готфрід**, опублікованої у вільному доступі в «Європейському журналі соціальної роботи» [25]. У ній розглядається природа етичних дилем досліджень у соціальній роботі, з особливим наголосом на проблеми, пов'язані з принципом «не нашкодь» та роллю дослідника. Наукові (зокрема, дисертаційні) дослідження із соціальної роботи є для України новацією. Відтак досвід колег з інших європейських країн може стати в нагоді тим, хто зацікавлений у підвищенні обізнаності щодо етики та доброчесності досліджень.

У випуску також продовжується публікація результатів національного репрезентативного дослідження «Індекс здоров'я. Україна». Стаття **Тетяни Степурко та співавторів** висвітлює ті результати, що стосуються самооцінювання населенням власного здоров'я, готовності про нього піклуватися та розуміння змісту поняття «здорова поведінка». Як і в попередньому матеріалі [26], у цьому доробку засвідчено неготовність населення України до здорової поведінки і небажання брати на себе відповідальність за зміцнення здоров'я. Інтерпретуючи отримані дані, авторки ставлять питання про потребу навчати соціальних працівників сучасним і ефективним методикам формування здорового способу життя та піклування про здоров'я.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення 1.12.2018).
2. Гриневич Л. МОН розробляє нову формулу фінансування вишів // Освіта. UA. 2018. 26 вересня. URL: <http://osvita.ua/vnz/reform/61976> (дата звернення 1.12.2018).
3. Гриневич Л. Пріоритетні напрями змін у вищій освіті на 2018-2019 рр. // Урядовий портал. 2018. 26 січня. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/infographik/MON_prioritety_new.pdf (дата звернення 1.12.2018).
4. Квіт С. Три з половиною роки після Революції Гідності // Дзеркало тижня. 2017. 25 жовтня. URL: <https://dt.ua/EDUCATION/reformuvannya-vischoyi-osviti-v-ukrayini-257581.html> (дата звернення 1.12.2018).
5. Трегуб Г. Реформа науки. З багатьма невідомим // Тиждень-UA. 2017. 19 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/205844> (дата звернення 1.12.2018).
6. QS World University Rankings: результати України // Освіта. UA. 2016. 6 вересня. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-raitings/52222/ (дата звернення 29.11.2018).
7. Вебметричний рейтинг університетів світу // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://bit.ly/2EKbsMf> (дата звернення 29.11.2018).
8. Два українських виші включено до рейтингу Times // Освіта. UA. 2015. 1 жовтня. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-raitings/47995 (дата звернення 1.12.2018).
9. Рейтинг ВНЗ країн BRICS & Emerging Economies // Освіта. UA. 2014. 4 грудня. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-raitings/44349/ (дата звернення 1.12.2018).
10. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2018 року // Освіта. UA. 2014. 4 червня. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/60985/> (дата звернення 25.11.2018).

11. Курбатов С. Рейтинги як інструмент розвитку лідерського потенціалу університетів. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
12. Conference 2018 «Beyond impact factor, h-Index and university rankings» // Science Switzerland. 2018. URL: https://naturwissenschaften.ch/topics/wescientists/activities/beyond_impact_factor_conference_2018 (дата звернення 18.12.2018).
13. The growth of science: Implications for the evaluation and funding of research in Switzerland / Swiss Science Council SSC. 2018. URL: https://www.swir.ch/images/stories/pdf/en/Policy_Analysis_SSC_2_2018_Growth_of_Science_WEB.pdf (дата звернення 18.12.2018).
14. Лутербахер С. Швейцарія пропонує переосмислити успіх в науці // SWI. 2018. 17 грудня. URL: <https://www.swissinfo.ch/rus/sci-tech> (дата звернення 18.12.2018).
15. Олексієнко О. Позбавлені ґрунту. Чому Україна відстає в інноваціях? // Тиждень-УА. 2017. 9 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/201297> (дата звернення 1.12.2018).
16. Про основні напрямки бюджетної політики на 2018-2020 роки: Проект постанови Верховної Ради України від 15.06.2017 № 6591 / /Liga- Закон. 2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DH53300A.html (дата звернення 1.12.2018).
17. Трегуб Г. Максим Стріха: «Наука лишається однією з найздоровіших сфер в Україні» // Тиждень-УА. 2017. 14 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/205843> (дата звернення 3.12.2018).
18. San Francisco Declaration on Research Assessment. URL: <https://sfdora.org> (дата звернення 3.12.2018).
19. Гришко Л. Молоді науковці в Україні: суперідеї та «голий ентузіазм» // Deutsche Welle. 2016. 2 вересня. URL: <https://p.dw.com/p/1JuQc> (дата звернення 15.12.2018).
20. Семігіна Т. Автономія vs бюрократизація університетської науки // Вісник АПСВТ. 2018. № 4. С. 7-13.
21. Семігіна Т. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? // Вісник АПСВТ. 2018. № 2. С. 11-27.
22. Dvoriak S., Karagodina O., Chtenguelov V., Pykalo I. Ten years of the opioid agonist therapy implementation experience in Ukraine. What further? (First part) // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2018. № 2. С. 39-54.
23. Global Social Work Statement of Ethical Principles /IFSW, 2018. URL: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles> (дата звернення 15.12.2018).
24. Global Social Work Statement of Ethical Principles /IASSW, 2018. URL: <https://www.iassw-aiets.org/2018/04/18/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/> (дата звернення 15.12.2018).
25. Sobočan A. M., Bertotti T., Strom-Gottfried Kim Ethical considerations in social work research // European Journal of Social Work. 2018. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2018.1544117> (дата звернення 15.12.2018).
26. Барська Ю., Степурко Т., Семігіна Т., Тимошевська В. Здоров'я та (не)здорова поведінка українського населення: Результати національного репрезентативного дослідження «Індекс здоров'я. Україна» // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2018. № 2. С. 77-92.